

Список використаних джерел:

1. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
2. Oleksandra Karmaza, Daria Koucherets. *Scientific and practical analysis of the main provisions of the Law of Ukraine «On public-private partner ship»*. *Visegradjournalonhumanrights*. 2017. № 4 (volume 2). 79-83 pp.

ЕРАЗМ РОТТЕРДАМСЬКИЙ ТА ЙОГО ОСВІТНЯ ФІЛОСОФІЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У РАННІЙ НОВИЙ ЧАС

Наталія Год,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри
всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Серед тих, хто стояв біля витоків європейської культури Нового часу, важливе місце займає голландський гуманіст Еразм Роттердамський (1467 — 1536 роки). Великий знавець античної і ранньохристиянської літератури, він виступив як блискучий популяризатор античної спадщини, автор відомих філософських і філологічних праць, відомий письменник. Перу Еразма Роттердамського належить сатира на феодальне суспільство ("Похвала Глупоті", "Домашні бесіди"), сатирико-дидактичні діалоги, де піднімаються проблеми гуманістичного виховання, антивоєнна "Скарга миру", релігійно-етичний трактат на теми виховання "Настанови християнському воїну" та багато інших творів. Серед них чільне місце займають листи (більше двох тисяч), де обговорюється енциклопедично широке коло питань розвитку сучасного йому життя, науки і культури. Твори Еразма отримали загальноєвропейське визнання.

Громадська і науково-педагогічна діяльність Еразма Роттердамського припадає на той час, коли почала формуватися нова, порівняно із середньовічною цивілізація. Вона ґрунтувалася на таких ідейних засадах як освіченість, розподіл і автономізація духовного життя, універсалізм, космополітизм, свобода, гідність і права людини. Разом із утвердженням ідеї гідності людини, потужності її розуму у суспільну свідомість входить переконання про необхідність розвитку науки та освіти, ведуться пошуки нових форм і методів навчання й виховання. У розробку цих проблем уніс великий вклад голландський гуманіст.

Однак цілісна спадщина Еразма Роттердамського щодо становлення нової людини ще мало знайома як широкому колу читачів, так і спеціалістам. Доступними були лише хрестоматійні уривки з його декількох праць ("Похвала Глупоті", "Розмови запросто" та інші). Прогалину певною мірою заповнює публікація російським дослідником В.Меншиковим переказу (з цитуванням найбільш важливих місць) трьох суто педагогічних праць Еразма — трактатів "Про раннє і достойне виховання дітей" (він вважається вершиною гуманістичної педагогіки), "Про метод виховання" і "Виховання християнського государя", а також методичного посібника "Книжиця про пристойність дитячих звичаїв", де гуманіст систематизував і узагальнив діючі та запропонував нові правила поведінки дитини. На жаль, не всі переклади зроблено з латинського оригіналу.

Перші три — з німецьких видань, що не дає можливості відчутти стиль і форму викладу авторських думок.

Суспільно-педагогічні погляди Еразма Роттердамського органічно пов'язані з його творчістю і діяльністю як гуманіста, загальноновизнаного авторитета європейського Ренесансу періоду його найвищого розквіту. Ренесансний світогляд ґрунтувався на таких принципах як антисхоластизм і антиклерикалізм, прагнення відновити античну культуру й антропоцентризм. Ідейними джерелами та зразками для Еразма були погляди Квінтіліана, Аристотеля, Платона, ранніх християнських мислителів — Августина, Оригена. Встановлено також вплив на нього праць італійських гуманістів Верджо, Філельфо [2, с. 78]. Проте він творчо переробив досвід попередників, створивши власну оригінальну систему виховання нової людини для Нового часу.

Еразму Роттердамському вдалося показати виховання як універсальне явище, як форму становлення і розвитку людини, поза якою її існування просто неможливе [1, с. 20]. Ця ідея була пізніше розвинута Яном Амосом Коменським і філософськи обґрунтована Гегелем. Вона багато в чому визначила подальший розвиток класичної європейської суспільно-політичної думки загалом і педагогічної, зокрема.

Як і всі гуманісти, Еразм поклав у основу власної концепції удосконалення особистості природу самої людини. Він розумів її неоднозначність — з одного боку, вона груба і дика, з іншого — одвічно орієнтована на добро. Саме через це і потрібне виховання, бо лише воно робить людину людиною. Виховання — це потужна сила, спроможна подолати природу. "Якщо природа, — звертався до батьків Еразм, — дала тобі сина, то вона дала тобі не більше, ніж сирий матеріал. Твоє завдання у чутливу до всякого навчання матерію внести кращий дух. Не зробиш цього — отримаєш тварину; потурбуєшся — створиш повною мірою божественну істоту" [7, с. 36]. І ще: "Природа нікому не підвладна, але якимось способом можна їй допомагати"; "...діяльна природа, але її перемагає більш діяльне виховання" [2, с. 85]. "Кожна людина схильна до виховання і добродетності..." [4, с. 251]. Як бачимо, гуманіст обстоював різноманітні можливості виховання.

На відміну від італійських філософів і громадських діячів, Еразм робив наголос не на моральному, а на інтелектуальному розвитку й розумів виховання передусім як навчання. Розум — ось те, що вирізняє людину у природному світі, наближає її до Бога, допомагає приборкувати пристрасті. Його слід розвивати в першу чергу, саме тут ключ до проблеми виховання, бо "той божественний радник, сидячи у високій фортеці, пам'ятає про своє походження і не думає ні про щось брудне, ні про щось низьке" [10, с. 114]. Така акцентація ролі розуму — оптимістичний раціоналізм — є взагалі характерною для "північного гуманізму", до якого належав Еразм Роттердамський.

Проте це не означало заперечення морального виховання. Воно потрібне, але здійснюватиметься здебільшого у процесі навчання. Саме знання формують моральні якості, вихований розум стримує пристрасті та почуття. Еразм Роттердамський не проти й фізичного (тілесного) виховання, але увага до тіла не повинна бути надмірною.

Найбільш оригінальною і сміливою була його ідея про дошкільне вихо-

вання. Еразм уважав, що дітей можна навчати наукам практично з трьох років. Неодноразово повертаючись до цього питання, він розширював коло аргументів на захист своєї думки. Дитяча природа схильна до навчання. Вона більш м'яка, піддатлива, сприйнятлива, спроможна до імітації, що особливо потрібно при вивченні мов; вона відзначається міцною пам'яттю. Треба встигнути, поки "сирий матеріал" не затвердів. Гуманіст нагадував батькам, що винятково "дорогоцінним і неповторним є час, як багато залежить від того, щоб рано і своєчасно розпочати навчання... Які швидкоплинні юнацькі роки, який... зайнятий час у зрілі роки, як несприйнятлива до навчання старість. Коли ти на все це зважиш, то погодишся, що твій синочок, щоб мати якісь успіхи у науках, повинен розпочати навчання не в сім, а у три роки" [7, с. 53]. Еразм, навіть, наводив приклади з життя тварин: олень навчає маля бігати раніше, ніж те зустрине мисливця; молоді звірі краще піддаються вихованню ("стара папуга насміхається над різками").

А тим, хто побоювався негативного впливу раннього виховання на фізичне здоров'я у "ніжному віці", гуманіст відповідав, що "...хоча фізичні сили дещо і втратять, ця втрата буде достатньо урівноважена духовним прибутком..." [7, с. 41]. Досить того, щоб людина була просто здорова й уміла задовольняти власні потреби.

На думку Еразма Роттердамського, здоров'я залежить цілком від батьків. Для його збереження у дитини гуманіст запропонував три умови: мати повинна бути з нормальної сім'ї, вихована і здорова; під час вагітності батьки мають перебувати у гарному настрої; необхідно годувати дитину материнським молоком і в майбутньому стежити за режимом годування. Навколо дитини необхідно створити атмосферу миру і доброзичливості. Отже, правильне виховання починається ще до народження дитини.

Ідея раннього виховання (навчання) не була суто умоглядною, бо сам гуманіст здобував освіту в одній із кращих шкіл Європи — школі "Братів спільного життя", тривалий час працював приватним учителем і мав власний педагогічний досвід. Він добре вивчив можливості дитячого віку, психологію і вікові особливості дитини. Можна без перебільшення сказати, що Еразм Роттердамський відкрив у європейській педагогіці світ дитинства, і не тільки відкрив, а став на його захист від суворої дійсності тих часів.

Гуманіст неодноразово зазначав, що процес навчання повинен відповідати дитячому вікові, враховувати можливості та індивідуальні особливості дітей. "Є люди, — писав він, — які вважають, що дитина це майже доросла людина і через це не звертають уваги на юний вік, міряють її здібності за власними силами" [7, с. 49]. Вони тільки те й роблять, що вимагають від дитини, забувши, що самі були дітьми.

Еразм Роттердамський був переконаний, що для раннього виховання потрібна окрема методика. "Перший крок до навчання — любов до вчителя" [7, с. 45]. Поки дитина сама не здатна оцінити значення науки, стимулом до навчання є особистість учителя, його відкритість і доброзичливість, уміння знайти найрізноманітніші засоби, завдяки яким навчання буде приємним. Це ігри, змагання, наочність, неформальне спілкування, бесіди. Еразм навів багато прикладів, коли дитина навчилася читати і писати завдяки створенню ігрових

ситуацій. Щоправда, ігри не повинні бути надто складними й підміняти собою навчальну працю. Дуже важливо вже у ранньому віці розвивати пам'ять, а для цього також є перевірені прийоми, — уважає Еразм Роттердамський. А головне — дитина повинна добре зрозуміти вивчене, уміти привести його у систему і час від часу повторювати [6, с. 56]. Неприпустиме механічне заучування, як це робилося у тогочасній школі. Навчання повинно ґрунтуватися на активній розумовій праці дитини, спиратися на її інтереси, природні можливості та здібності. Також необхідна система заохочувальних заходів. Похвала, нагорода, догана відповідають дитячій психології і тому цілком доречні. Влаштуваючи змагання, не варто нагороджувати одних і тих же. Переможеним слід залишати надію, а інколи й дозволяти вважати себе переможцями, хоча вони цього і не заслужили [2, с. 86].

Переважно негативним було ставлення Еразма до тілесних покарань. Він часто цитував філософа Лікона про два сильно діючі стимули навчання — сором і похвалу. "Сором — це побоювання заслужити докір, похвала — матір-годувальниця всіх мистецтв" [7, с. 48]. Відтак слід не бити дитину, а зробити все, щоб вона полюбила порядність і науку, відчувала відразу до свавілля і незнання. Діти повинні бачити, що дотримання порядку винагороджується, а порушення — засуджується, що освічені люди живуть краще, ніж неосвічені. І все ж, як крайній засіб, різки допустимі, лише покарання повинно бути помірним [7, с. 48].

Еразм Роттердамський неодноразово наголошував, що віковим особливостям учнів повинен відповідати і зміст навчання. Оскільки у ранньому дитинстві краще засвоюється мова, навчання слід розпочати саме з неї. Гуманіст уважав, що ефективність тут дуже висока — німецька дитина спроможна впродовж місяця засвоїти французьку мову, і це майже мимоволі, граючись, без відриву від інших занять. У праці "Про метод навчання" він виклав чітку систему методичних прийомів опанування іноземною мовою, акцентуючи увагу на такі моменти як доступність матеріалу, послідовність вивчення, перехід від простого до складнішого, наступність, виховний елемент і, навіть, міжпредметні зв'язки. Такий метод — велика сила, але лише тоді, коли він потрапить до рук розумного вчителя. Засвоївши основи, дитина може спокійно переходити до вищого ступеня освіти і швидко вивчити будь-який предмет за її уподобанням [6, с. 61].

Окрім педагогічних трактатів Еразм писав методичні посібники з проблем навчання і виховання. До тих, що стосуються виховання, належить "Книжиця про пристойність дитячих звичаїв", де викладені правила поведінки дитини. Вона отримала загальноєвропейське визнання і була перекладена на багато мов. У 60-х роках XVII століття "Книжиця" вийшла російською мовою під назвою "Громадянство звичаїв дитячих" у перекладі Єпіфанія Славинецького, а в 1788 році з'явився і її повний російський переклад.

"Книжиця" розглядає не лише правила хорошого тону. У доступній формі вона знайомить дитину з основними принципами загальнолюдської моралі — такими як повага до старших, чесність, доброта, благопристойність, цнотливість, помірність, терпимість. Еразм Роттердамський уважав, що все починається з дрібниць: звичка до маленьких пороків обертається великим злом, а до маленьких чеснот — великим благом. Ознакою ж справжнього

благородства гуманіст визначав освіченість.

У передмові до цього твору Еразм так сформулював завдання дитячого виховання: "Предмет дитячого наставляння складається з багатьох частин, із яких першою і особливою є та, щоб молодий дух проймався сім'ям благочестя, друга — щоб він любив і вивчав вільні науки, третя — щоб із найперших років не гаючись звивав до поштивого поведіння у громаді" [5, с. 73].

Голландський гуманіст зазначає, що з раннього дитинства потрібно займатись релігійним вихованням. Дитину слід навчити молитися, рано почати ходити до церкви. І це залишиться в неї на все життя. Благочестя не повинно бути показним, поверховим. "Будь певен, — радив Еразм дитині, — що ти даремно був у церкві, коли з неї ані кращим, ані чистішим не вийдеш" [5, с. 82]. У праці "Розмови запросто" він сформулював чотири принципи "хлопчачого благочестя": шанувати Бога і божественне писання, боятися Бога і любити його як батька, дотримуватися обов'язку милосердя, бути толерантним і не відповідати злом на зло [10, с. 58]. Хлопчик Гаспар з цієї книги — взірць такого ставлення до Бога. Він не просто молився і просив про допомогу, а намагався жити за його законами і був переконаним, що Бог допомагає лише тим, хто не шкодує зусиль [10, с. 60]. У Гаспара три турботи — удосконалюватися у добрі, оберігати чистоту і добре ім'я, набувати знань і засвоювати науки. Від неробства він тікав як від чуми, товаришував лише з порядними хлопцями і щоденно прагнув "перевершити і перебороти самого себе". Еразм добре зрозумів роль релігії у вихованні людини й радив належним чином використовувати її.

Хто повинен займатися вихованням? Передусім — сім'я, батьки. Вони краще знають дитину і бажають їй добра. Але, на превеликий жаль, люди часто нехтують цим обов'язком, піклуються про коней або ділянку землі, ніж про найдорожче в світі — дитину [7, с. 39]. "Дітовбивцями" називав гуманіст тих, хто запізнювався з вихованням підростаючого покоління. Еразм Роттердамський був переконаним, що якщо батьки науково не підготовлені до виховання дітей, вони повинні запрошувати приватних учителів і не жаліти для цього коштів.

Щодо школи, то, на думку Еразма, вона повинна бути публічною (інакше це не школа), належним чином організованою, контролюватися і забезпечуватися державою [7, с. 46]. Світські та духовні власті повинні піклуватися про підбір професійних учителів та їх облаштування. Така школа буде доступною для всіх.

Гуманіст різко критикував середньовічну школу, дуже емоційно змальовував її атмосферу, обурювався грубістю і жорстокістю учителів, дикістю і неприборканістю школярів. У такій школі легше тримати у страху багатьох, ніж навчати одного. "Але це не навчання, а управління волами і віслюками" [7, с. 46].

Еразм Роттердамський не жалів гнівних слів, аналізуючи тогочасний стан навчально-виховного процесу. Він говорив, що у більшості шкіл діти травмуються фізично і духовно, із ними поведуться гірше, ніж із злочинцями. Гуманіст навів приклад із власного життя: учитель суворо і несправедливо покарав його так, що він захворів, а радість від навчання була отруєна. Багато хто з учителів міг би стати помічником ката. Вони били часто задля власного задоволення, душа їх настільки здичавіла, що мала потребу в муках малят. "Такі люди повинні бути катами, а не вихователями юнацтва", — застерігав Еразм [7, с. 47].

Тогочасні вчителі, як зазначає мислитель, були злими та неосвіченими, нерідко страждали нервовими захворюваннями, навіть проказою. "А як скаже-ніє така людина., який тиранічний режим вона встановлює; вона не проти "диких бестій", ...але проти віку, який більше всього потребує ласки і піклування. Можна подумати, що це не школа, а катувальна камера: тут нічого не побачиш і не почувеш окрім різок і цпків, криків болю і ридань... Що... може винести дитина звідси, крім ненависті до науки? І цей страх настільки міцно входить у дитяче серце, що упродовж усього життя воно відчуває відразу до науки", — говорив із болем Еразм [7, с. 46].

Позиція Еразма категорична: раннє виховання неможливе у публічній школі, принаймні такій, якою вона була, і необхідно якомога довше тримати дитину у сім'ї, довіривши її найманому вчителю.

Особистість учителя — найважливіший аспект проблеми. Він має завоювати любов дитини, знайти до неї правильний підхід. Ніжний дитячий вік не можна відштовхувати похмурістю, суворістю, але і надмірно поблажливим не слід бути. Учитель повинен багато знати в усіх галузях науки [6, с. 56], уміло користуватися методикою, любити дітей як мати та відзначатися бездоганною порядністю. Однак до такого ідеалу в житті дуже далеко, і не лише з вини самих учителів. Еразм уперше привернув увагу громадськості до становища вчителя. Він прекрасно знав їхні проблеми, бачив як нелегко їм живеться в умовах тодішньої школи, де вони, "оточені натовпом хлопчаків., передчасно старіють від непосильної праці, глухнуть від криків і чахнуть від бруду і смороду" [8, с. 13]. І державі, й батькам байдужа не тільки доля власних дітей, але і доля учителів. Тому не дивно, що серед останніх трапляються випадкові люди, які вже ні на що інше в житті не здатні.

Значення поглядів Еразма Роттердамського щодо необхідності виховання нової людини для Нового часу важко переоцінити. Воно вимірюється масштабами цілої цивілізації, яка прийшла на зміну Середньовіччю і означала корінні зміни в усіх галузях життя. Ідеї Еразма визначили на багато століть уперед основні напрями розвитку суспільно-політичної і педагогічної думки. Вони й сьогодні, у постіндустріальну епоху, є актуальними. Особливо цінним слід уважати розуміння Еразмом Роттердамським місця і ролі раннього навчання та виховання людини, які так послідовно обстоював і захищав великий гуманіст, беззаперечний лідер "всесвітньої республіки вчених".

Список використаних джерел:

1. *Меньшиков В.М. Педагогическое наследие Эразма Роттердамского. Лекция. Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского: открытие мира детства. М.: Народное образование, 1995. С. 6-32.*
2. *Ревякина Н.В. Трактат Эразма "О воспитании детей" и итальянская гуманистическая педагогика первой половины XV века. Эразм Роттердамский и его время. М.: Наука, 1989. С. 78-90.*
3. *Эразм Роттердамский. Воспитание христианского государя. Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского. С. 63-71.*
4. *Эразм Роттердамский. Жалоба мира, отовсюду изгнанного и поверженного. Эразм Роттердамский и его время. М.: Наука, 1989. С. 248-273.*
5. *Эразм Роттердамского молодым детям наука, как должно себя вести*

- и обходиться с другими. *Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского. С. 72-95.*
6. *Эразм Роттердамский. О методе обучения. Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского. С. 54-62.*
 7. *Эразм Роттердамский. О необходимости раннего научного воспитания детей (О раннем и достойном воспитании детей). Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского. С. 33-53.*
 8. *Эразм Роттердамский. Похвала глупости. М.: Худож. лит., 1983. 236 с*
 9. *Эразм Роттердамский. Разговоры запросто. М.: Худож. лит., 1969. 703 с.*
 10. *Эразм Роттердамский. Философские произведения. М.: Наука, 1986. 702 с.*

МЕНТАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПСИХОТИПУ

Наталія Чайкіна,

*кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Вперше термін „менталітет” було використано представниками „нової історичної школи”, або „школи анналів” (Л.Февр і М.Блок). Під менталітетом вони розуміли колективну психологію „гарячих суспільств” на стадії цивілізації [1]. У сучасній науці більшість дослідників національний менталітет розглядають через глибинні психічні структури, що історично та соціально вкорінені у свідомості, колективній пам’яті та поведінці багатьох поколінь людей [2, 5,6, 7]. Формуючись історично і психологічно, менталітет окреслює сукупність соціально-психологічних особливостей, суму первинних детермінуючих поведінкових реакцій, комплекс яких проявляється в усіх сферах життєдіяльності даної людської спільноти. Інакше кажучи, менталітет, це певний поведінковий код того чи іншого народу.

К. Юнг [9] підкреслював, що ментальність нації, це специфічний спосіб сприйняття та тлумачення світу, який поширений в певній спільноті та виражається в її соціокультурних феноменах й визначається архетипами та стереотипами культури цієї спільноти. Модифікація архетипів та стереотипів і визначає напрямок еволюції ментальних настановлень. Адже саме ментальність, як цілісний феномен, зберігає код нації і не може змінюватися протягом життя одного-двох поколінь [3]. Ментальність не має внутрішньої диференціації на моральну, політичну та інші складові частини, тому її часто визначають як „душу нації” – те, що охоплює усі сфери життєдіяльності людини.

Три великі хвилі „європейського духу” – римський католицизм з ідеєю порядку життя і мислення, Ренесанс з ідеєю індивідуалізму та Просвітництво з культом науки – були прийняті українцями значно модифікованими, зі зміненою спрямованістю настановлень сприйняття світу – від предметності до рефлексії. Індивідуалізм з апологією експансії людини у зовнішній світ став у